

KISVILÁGOK HATÁRVIDÉKÉN.

Németh István településrajzai és drávaszögi hírlapírói munkái

LÁBADI ZSOMBOR – FARKAS KORINA

Beérkezett/Received: 2026. március 24.

Lektorálva/Reviewed: 2026. április 10. – 2026. április 30.

Elfogadva/Accepted: 2026. május 15.

DOI: <https://doi.org/10.14232/dsz.2026.1.64-77>

ABSTRACT

this study examines the oeuvre of István Németh, a Hungarian publicist and writer of short prose in Délvidék, with particular attention to his rural-themed reports and writings on the Drávaszög region. It explores how journalistic practice serves as a tool for literarily ambitious sociographic depictions, enriching social reporting with historical elements. This study analyzes Németh István's minority-centered, empathetic perspective, which brings the everyday lives, fates, and values of rural communities on the periphery to the forefront. It highlights genre boundary-crossings and the bridging role between publicistic writing and belles-lettres. The study emphasizes the significance of empathy, mutual understanding, and authentic voice, while also noting that these writings document key communal experiences of minority existence. Thus, Németh István's work can be regarded as a rigorous social and historical chronicle and a significant source for the cultural memory of Délvidék.

Keywords: István Németh, local reportage, Drávaszög, literary sociology, peripheral regions.

ABSZTRAKT

A tanulmány Németh István vajdasági magyar publicista és prózaíró életművét vizsgálja, különös figyelmet fordítva vidéki témájú riportjaira és drávaszögi írásaira. Bemutatja, hogyan válik a hírlapírói gyakorlat az irodalmi igényű szociográfiai ábrázolás eszközévé, ahol a társadalmi riport jelentős történelmi és néprajzi összefüggésekkel gazdagodik. Kiemeli Németh István kisebbségcentrikus, megértő szemléletét, amely a periférián élő vidéki közösségek mindennapjait, sorsát és kollektív értékeit helyezi középpontba. Részletesen kitér a szépirodalmi kapcsolatokra, átjárásokra, valamint a publicisztikai műfaj híd szerepére. A tanulmány hangsúlyozza az empátia, a kölcsönös megértés és a hiteles megszólaltatás jelentőségét, és rámutat arra, hogy ezek az írók a kisebbségi élet fontos közösségi összefüggéseit dokumentálják. Németh István hírlapírói

tevékenysége így nemcsak színvonalas társadalmi és történelmi környezetrajzként értékelhető, hanem a délvidéki kulturális emlékezet szempontjából is jelentős forrásként szolgálhat.

Kulcsszavak: Németh István, településriport, Drávaszög, irodalmi szociográfia, peremvidékek.

BEVEZETÉS

Németh István a második világháború utáni vajdasági magyar kispróza és irodalmi publicisztika egyik jelentős alkotója. Az ötvenes években indult újságírói pályájának fontos összegzése az 1973-ban megjelent Zsebtükör című kötete, amely az újvidéki *Magyar Szó* napilapban megjelent írásait tartalmazza. Ez a prózaválogatás jelzi annak a formának és mondanivalónak a kialakítását, amely mellett hosszú évtizedeken keresztül hűségesen kitartott, és amelyet több hasonló kötet követett. Lírai jegyzetei – ahogy például Bori Imre irodalomtörténész nevezi ezeket a színes írásokat – egy-egy személyes portré vagy élethelyzet köré fonódnak, a mindennapok örömeit, gondjait és megpróbáltatásait tükrözik. A Zsebtükörben megjelenített képek az akkori világ történéseinek kicsinyített mását nyújtják, főként a bácskai és bánsági emberek életének megörökítésével. Németh István írói szemléletét az emberközelség jellemzi, ugyanakkor fontos jellemzője írásainak az átfogó igényű szemlélet is; erre utalnak a szövegek sokszínű jelenségeket felölelő szócikkszerű elemei, amelyek a háború utáni közös állam magyarlakta településeinek életére, szokásaira, kultúrájára, így például a vajdasági témájú cikkei mellett a horvátországi, drávaszögi és tenger melléki írásokra is kiterjednek.

HÍRLAPI RIPIORTOK: A VIDÉKJÁRÁS KONTEXTUSA

Bori Imre a riportok kapcsán említi a személyes kíváncsiság egy különleges, mértéktartó, de együttérző és részvétteljes változatát, amelyet nemcsak a jugoszláviai magyar kisebbség életkörülményeinek bemutatására, hanem a velük együtt élő népek megjelenítésére is alkalmazott, például a Szomszédok vagyunk kötetben is, amely szintén az 1970-es években jelent meg. A vajdasági irodalomtörténész szerint ez a körülmény Németh István széles körben elismert jelentőségét bizonyítja a korabeli vajdasági irodalomban, mert az összegyűjtött írásai rövidegük és példázatoságuk ellenére is összefüggő történetté állnak össze, amelynek fontos eleme a periférián élő emberek változatos életviszonyainak megjelenítése. Függetlenül attól, hogy a szerző minek nevezi szövegeit – jegyzeteknek, visszapillantásoknak vagy kéthasábos írásoknak – a rá jellemző szerzői szemlélet, a csendes együttérzés és rokonszenv a többnyire vidéken élő emberekben mindvégig jelen van.

Németh István visszaemlékezéseiben saját írói szemléletéről szólva kiemeli, hogy az újságban Vidékjárás címmel megjelent írásainak egyik fontos szemléleti alapja az apró életképek hiteles meglevenítése. Ezek a karcolatok számos érdekes kis-közösség életkörülményeibe engednek bepillantást, amelyek változatos szereplői a periferián élő emberek. Őket sokszor az utcán vagy munkavégzés közben örököltette meg az újságíró, ellentétben azokkal a beszélgetésekkel, amelyek a kávéházban történnek. A szerző a politikai-ideológiai szerkesztési elvek ellenére is – amelyek elsősorban a társadalmi haladás és a gazdasági fejlődés népszerűsítését tűzték ki célul – képes volt kialakítani magának egyfajta szellemi önállóságot, amely a társadalmi riport műfajának is bizonyos eszmei és intellektuális szabadságot biztosított. „»Felszabadulásom« – írja Németh István erről az időszakról – a Magyar Szónál kezdődött, amikor kerek tíz év újságírói munkásság, tevékenység után elkezdtem írogatni vasárnapi írásaimat. Ott akkor már kevesebb volt a »kincstári ötlet«, szabadjára engedtek, megbíztak találékonyságomban, abban, hogy bizonyos témák felkutatására megvan az adottságom. Rábukkantam arra a témakörre, amit máig is szeretettel dolgozok fel.” Ennek megfelelően a publicisztika műfaján belül találta meg önmagát és sajátos hangvételét, melynek kialakulását a dokumentarista irodalom körein belül ekképpen értelmezi: „Eseményről nagyon keveset írtam. Írásaim témája az ember. Ebben a témakörben találtam meg önmagam, és már tizenöt éve csinálom így (...) Ezek az én embereim, főképp falusi emberek, a vajdasági magyar falu népe. Velük találkozom, és az életükről beszélgetek el. Amit mondanak, az számomra szent! Kevés emberrel találkoztam, akiről az volt a benyomásom, hogy kétszínű, úgy próbál meg ravszkodni, hogy a szép oldalát mutassa be. Mindig végtelenül őszinték voltak hozzám az emberek, a lényegét mindig elmondták magukról. Az elmondottakon nem szépíthettem, nem másíthattam meg, mert tudtam, elolvassák. A leírt sorokban az ember szembesül önmagával.” Mindez jól mutatja, hogy Németh István a hírlapírásra úgy tekintett, mint a beszélgetőtársairól készített hiteles portrékra, és kis terjedelmük ellenére is képesnek tartotta a tudósításokat arra, hogy egy-egy jól megválasztott személyiségvonással, attribútummal az egész embert megmutassák. „Ez a munka legnagyobb kockázata. Vannak emberek, akiknek az élete egy regény, s vannak olyanok, akiknek ragyogó szókincsük van. Az az újságíró szerencséje. Van olyan ember, aki alig mond öt mondatot, de abban benne van az életének egész esszenciája.”

A közéleti műfajnak ugyanakkor megvan a veszélye, hogy az újságcikkeket gyakran befolyásolják a közösségi igények és a korabeli elvárások. Az életmű recepciója is részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a napilapokban közölt írások milyen mértékben tudnak ennek az igénynek megfelelni, hiszen a társadalmi riportok megszólalásait gyakran átszínezhetik a környezet kihívásai és a közösségi elvárások, amelyek azonban gyakran mulékonyak, illetve korhoz és helyhez kötöttek.

Ezekre a felmerülő dilemmákra hathatós megoldást jelent a szerző széles körű irodalmi kelléktára. Németh István pályájának értelmezői is hangsúlyozzák, hogy az átmenetiség és esetlegesség csapdája úgy kerülhető el, ha az író legsikerültebb írásaiban ezeket az eszközöket sokoldalúan alkalmazza, és az egyedi emberi sorson keresztül képes lényegesen elmondani a társadalmi összetartozásról, közösségi hovatartozásról. Ez a szemlélet az olvasó számára is felidézi a közösségi érzést és az otthonosság élményét.

A PUBLICISZTIKA ÉS A SZÉPIRODALOM ÉRINTKEZÉSEI

Németh István publicisztikai írásai jelentős kritikai visszhangot váltottak ki a Délvidéken. Az életpályáját jól ismerő értelmezők többnyire elismerik, hogy a sokféle formavilágú és témájú szövegekben kitüntetett szerepet kapnak a finom megfigyelések, ahol a látszólag jelentéktelennek tűnő mozzanatok különös jelentőséget nyernek, és maradandó értéknek bizonyulnak¹. A néha talán túlzottan is köznapinak vagy megszokottnak tekintett apró jelek, gesztusok, mozdulatok a stílus árnyaltságának és kifinomultságának köszönhetően különleges megvilágításba kerülnek. Vajda Gábor találó megjegyzése szerint Németh István újságírói munkája során fel- és megfigyel, majd meg- és lejegyez, amelyben egyszerre van jelen a riporter gyakorlatiassága és a szépírói tudás. Ezek aránya szövegenként eltérő lehet, mégis jelentős mértékben érzékelhető az irodalmi megformálás szándéka, amely a közösségi-lélektani és társadalmi szempontok mellett az esztétikai elveket is képes érvényesíteni. Ennek hatására a szerző a korabeli politikai aktivizmustól jó érzékkel tartja magát távol – a korabeli ideológiai kényszerek nélkül – mértéktartóan és kellő empátiával közelíti meg a közösségi jelenségeket. Németh közéleti írásai formai és tartalmi szempontból is a híd szerepét erősítik, megtalálva az utat az írások szereplőin keresztül azokhoz az igényesebb olvasókhoz is, akik nemcsak a társadalmi tényekkel szerettek volna szembesülni, hanem a napilap hétfégi mellékletében a felmerülő kisebbségi kérdések szépirodalmi színvonalú, árnyalt megjelenítésére is nyitottak voltak.

Németh István vasárnapi írásaiban több műfaj szerencsés egybefonódása figyelhető meg, ami elsősorban az újságírói munka és az irodalmi kifejezés szoros összetartozásáról vallott felfogásával magyarázható. Az újvidéki napilapban olvasható tárcái, riportjai, lírai jegyzetei ennek a kétféle alkotói igénynek a meglétét igazolják, amelynek egyik legfontosabb vonása, hogy a szerző hitelesen formálja meg a történetek valós szereplőit. Gerold László az írások műfaji jellemzői között említi a nyelvi igényességet, színességet, az egyéni látásmód egyediségét, valamint a gondolati szabadságot.² A műfaji sokszínűségről szólva kiemeli az írások formai gazdagságát, amely kiterjed az esemény- és probléma-központú szövegektől a történet- és

állapotriportokig. A különféle témájú írásokat Gerold László meglátása szerint a megrendítés, az együttérzés, figyelmeztetés és az oktatás szándéka hívja életre. Ennek a meggyőződésnek köszönhetően jön létre az irodalmi eszközökkel megírt tényfeltáró műfaj, és így gazdagodik, bővül az eredetileg közéleti műfajnak tekintett riportírás is az irodalmi kifejezés és látásmód eszközeivel. „Szinte hihetetlen, hogy mennyi minden mondható el egyetlen – átlagban három, három és fél gépelt oldalnyi, újságterjedelemben mérve kéthasábos – riportban. Egy falu élete éppúgy, mint a legkalandosabb emberi élet, még ha a falukép csak pillanatfelvétel, az emberi sors pedig összegzés visszapillantó tükrében áll is eléink. A riportban éppen az a csodás – akár a versben –, hogy a kihagyások épp olyan funkcióval rendelkeznek, nyomatékkal bírnak, mint az, ami helyet kapott benne. Ezért nehéz riportot írni. Olyan riportot, amely befolyásolja, a történet tovább gondolására serkenti, s ugyanakkor a hozzá való érzelmi viszonyulásra készíti az olvasót.”³

Többen is kiemelik Németh István írásai kapcsán a stílus líraiságát. Erre a körülményre magánál a szerzőnél is találunk magyarázatot. Egy alkalommal például állandó beszélgetőtársa, Fehér Ferenc kortárs vajdasági költő meglepő jellemzését is helytállónak tekintette, aki Németh István kisprózáját olvasva megjegyzi, hogy számára néha úgy tűnik, mintha a szerző titokban verset írna. Ezt az érdekes észrevételt azonban azzal egészíti ki, hogy nála ez az irodalmi kifejezés összefügg a baráti stílussal és a világos megfogalmazással, amely udvarias gesztusként értékelhető: az író megtisztelteti olvasóját, biztosítja arról, hogy partnernek tekinti és írás közben is figyel rá.⁴ Bori Imre – Németh István életművének egyik legjobb ismerője – szintén kiemelte, hogy a korabeli olvasók azért érezhették otthonosnak magukat ezekben a színes szövegekben, mert nem kényszerítik őket közvetlen állásfoglalásra, sem jelképes védekezésre, vagy harcok kiállításra valamivel szemben. Az író a maga természetesen és közvetlen módján, mintegy kézen fogva vezeti körül az olvasót a saját világában.⁵ A riportter munkáját eközben a megfelelő körültekintés és a tapintatos kérdéses módszere határozza meg, amelyre jellemző, hogy hagyja a szereplőket saját hangjukon megmutatkozni, feltárulkozni, és előhossa a vidéki élet apró titkait, mindennapi valóságát. A szépírói stílus líraiságra hangolása Bori Imre szerint nem abból fakad, hogy személyes érzelmeinek vagy meggyőződésének adna hangot, hanem „halkra fogott, szemérmes, de félreérthetetlen” fellépése révén. Ennek a líraiságnak egyik mozgatórugója a költői értékű kép, amelyben egy kis világ ad magáról hírt. Ez a közlés jelentéstöbbletnek is tekinthető, amely nélkül az írás pusztá megnyilatkozás, információközlés maradna.⁶

Az utóbbi időben egyre inkább érzékelhető az irodalmi szakma részéről a szociográfiai jellegű írások iránti növekvő érdeklődés. Németh István hírlapírói tevékenysége bizonyos szempontból ennek a kritikai igényű újraértékelésnek is egyik kedvezményezettje lehetne, hiszen számos aspektusával kapcsolódik az élet

irodalmi, esztétikai igényű megformálásához. Talán nem olyan mértékben, mint ahogy Bori Imre gondolta, amikor az irodalmi valóság megújulását az irodalmi szociográfia megújulásával kapcsolta össze, de abban a tekintetben igen, hogy több olyan dimenziója van, amelyben a valóság és az esztétikai jegyek egymásra hatása, együttélése figyelhető meg. Deczki Sarolta tanulmánya is rámutat arra, hogy a mai irodalom szempontjából lehetnek olyan műfaji jellegzetességei a valóságfeltárásnak, amelyek irodalmi eszközökkel történnek, miközben a szerző őszintesége, közösségi elköteleződése sem kérdőjelezhető meg, amikor a társadalom peremén élőkre irányítja a figyelmet. Az emberi világ és a társadalmi érzékelés iránti érdeklődés, illetve kíváncsiság lehetőséget nyújt arra is, hogy az egykori valóságirodalom fogalmát, műfaji vonatkozásait átértékeljük, és ennek megfelelően a realitás árnyaltabb, sokrétűbb jelentéseivel közelítsük meg a publicisztikai műfajokat. Ez a szemléleti változás együtt járhat azzal, hogy több megszokott téma, például a vidéki életviszonyok megjelenítése visszanyerheti korábbi szerepét – persze nem a hagyományos realista, küldetéses módon, ami Németh István visszafogott hangvételi prózájában amúgy sem jellemző –, hanem a nyelvre és a társas viszonyokra figyelő empátikus ábrázolásban. Ez a jelenség, ahogy Deczki Sarolta is utalt rá, egy kisebb prózai fordulat lehetőségét hordozza, és ismét ráirányíthatja a figyelmet a szociológiai elemekkel, árnyalt társadalomrajzzal fellépő elbeszélésekre, mert helyenként elfeledett vagy olykor háttérbe szoruló értékes közösségi tapasztalatokat közvetítenek. Mindez fontos értelmezői szempont lehet, hiszen Németh István riporteri tevékenységén és írói módszerén is nyomot hagyott a falvak újrafelfedezését ösztönző szociográfiák szemlélete. A riportok hitelessége, társadalmi érvényessége gyakran múlik azon, hogy az egyes ember miként gondolkodik önmagáról és környezetéről. Gerold László jellemzése szerint Németh István számára az egész világ „egyetlen nagy falu”, amely gazdag ihletforrást jelent számos helyszínével, témájával, sajátos lelkületével és gondolkodásmódjával.

Megfigyelhető, hogy a társadalmi ábrázolásnak – ahogy ezt a legújabb kortárs irodalmi fejlemények is mutatják – folyamatosan megvannak a korra jellemző sajátosságai, amelyek különféle műfaji rokonságba hozhatók az útirajz, a riport vagy a tudósítás közösségi formáival, e beszédmódok aktuális értékelésével és elvárásaival. Gyakran olyan szerepet is betöltenek egy-egy átmeneti időszakban, amikor az állam vagy az intézmények nem tudják kielégíteni azokat a társadalmi igényeket, amelyek a megváltozott körülmények között egyedül az irodalom sajátos eszközeivel valósíthatók meg. Ez a megközelítés érvényes lehet Németh István publicisztikájára is, hiszen kivételes érzékenységgel mutat rá például olyan társadalmi problémákra, mint a városba költözött vagy külföldre távozott vidékiek élete, illetve a kis dél-bárányai településen élők körében divatossá vált egykézés szokása. Ezekben a hiteles beszámolóknak számos lehetősége nyílik arra, hogy a publicista irodalmi igénnyel

rajzolja meg egy-egy település vagy kisebb tájegység hagyományait, művelődési és történeti viszonyait. Ily módon közvetve hangsúlyozza a vidéki élet pozitívumait, a kis közösségek értékeinek fontosságát és társadalomban betöltött szerepüket. Éppen ezek a tulajdonságok teszik alkalmassá a társadalmi riportot arra, hogy hagyományos megismerési eszközként működjön, és mondanivalója nemcsak az adott korban, a falukutatás korai időszakában, hanem a mai értelmezési keretek között is érvényes maradjon. Böhm Gábor hivatkozott tanulmánya is arra utal, hogy létezik egy ilyen hagyományos műfaji mező, amelynek elemei a modern prózában is rendre felbukkannak, különösen a vidéki életmód nyomait megőrző alkotásokban.

Nemcsak elméleti szinten, hanem az irodalmi gyakorlatban is felvethető az a műfaji megközelítés, amely az említett társadalmi tapasztalatokat és közlésformákat a szerző és egy kisebb közösség erőforrásainak tekinti, és ezt egy adott olvasóközönség elvárásaihoz társítja. A szövegeknek ma is létezik olyan értelmezési kerete, amely az érzelmi, esztétikai és etikai vonásokat az irodalmi közlésformák fontos alkotórészének tartja. Ez a lényegi kapcsolódás elősegíti az olvasó és a szerző közeledését, egyfajta bizalmi viszony kiépülését, amely az újságírás és olvasás szempontjából meghatározó jelentőségűnek tűnik. Felmerül egy olyan értelmezés is, amely abból indul ki, hogy a műfajok közötti átjárás a kiváltott hatás alapján történik. Ennek megfelelően Németh István kisprózái elsősorban az elfogadás, a kölcsönös türelem és a békés együttélés irodalmi példáit közvetítik. A társadalmi ellentétek és közösségi konfliktusok kiélézése helyett az ellentétek feloldására tesznek kísérletet. Németh István szövegeire jól alkalmazható James Phelan amerikai irodalomtörténész közléselvű és befogadóközpontú megközelítése, hiszen az olvasók jutalma az újságolvasás során abban rejlik, hogy a legsikerültebb riportokban a valóság iránti természetes igényükön és személyes érdeklődésükön túl a vidék lakóinak jellegzetes gondolkodásmódját, életvitelét és helyi szokásait is megismerhetik⁷. Az így keletkező hatás szorosan összefügg az olvasó érzelmi, etikai és esztétikai érzékenységevel, amelyet a szöveg műfaji sokszínűsége fokozatosan alakít ki benne. Németh István kisprózájára is illik a leírás, hogy valaki (vagyis a riportalany) elmondja az írónak, mi történt vele egy adott helyzetben.⁸ Ezek a személyes közlések akaratlanul is tartalmaznak számos olyan mozzanatot, amelyekből a szerző magatartására és jellemrajzára következtethetünk. James Phelan például külön tárgyalja a lírai jellegű elbeszélést, amely kapcsolatba hozható Németh István írásainak hangvételével is, amire a kritika is felfigyelt. Ez a jelenség összefonódik a portréképzéssel, valamint a lírai jelenléttel. A riportert elsősorban az emberek személyisége, egyéni igazságai és személyes hitvallása érdekli. Emiatt az egyszerű beszéltetés formáját választja, igyekszik a beszélők érzelmi életét és gondolkodásmódját hitelesen közvetíteni, és csak a legszükségesebb esetben fűzi hozzá a saját megjegyzéseit. Mindeközben

végig tiszteletben tartja mások hitét, személyes érzékenységét és erkölcsi meggyőződését.

Németh írásainak és faluriportjainak másik jellemző vonása, amely nagy mértékben meghatározza szerzői módszerét, hogy bennük a személyes ügyek óhatatlanul közügyekké válnak, mivel a riportalanyok alapállása nem különül el a nagyobb közösség mentalitásától, gondolkodásmódjától, ezt pedig a hírlapíró is igyekszik közéleti jellegűvé formálni. Tóth Ágota Németh István publicisztikai írásairól közölt átfogó tanulmányában a riportok társadalmi látásmódját a szemlélődő nyugalom állapotával hozza összefüggésbe, amely hivatása gyakorlásának morális alapállását is meghatározza.⁹ Ennek során, a riport műfaján belül maradván a szerző megőrzi a „csendes megfigyelő” szerepét, és a tárgyias formák elmélyítésével, finom érzelmi telítettségével, olykor lírai jellegével emeli ki a szöveget az átmeneti meghatározottság köréből.¹⁰ Tóth Ágota elemzésében megemlíti, hogy a műfaj alapvető adottságai és jellemzői folytán, amelyek az írás korhoz kötöttségét és a témák aktualitását igénylik, a publicisztika egyes elemei nem bizonyulnak időtállóknak, és a mai olvasó számára részben elvesztik fontosságukat. A valóság és a társadalom gyorsan változó formáit Németh István közéleti írásai többnyire bizonyos szemléleti megállapodottsággal, nosztalgikus hangvétellel kísérik, mintegy távol tartva magukat a szociográfiai hagyomány nyugtalanító kérdéseitől és kritikai megközelítéstől.¹¹ Ugyanakkor Tóth Ágota is elismeri, hogy az állami ideológia ellenére – amely a szegénységet idejétmúlt jelenséggént kezelte, illetve igyekezett azt elhallgatni – Németh István számos alkalommal foglalkozik ezekkel a problémákkal, és kendőzetlenül mutatja be a társadalmi átalakulás után is fennálló nélkülözést, szegénységet. Emellett a kis településekről való elvándorlás és a városba költözés egzisztenciális következményeivel is számot vet. Erre Gerold László is utalt könyvismertetőjében, ahol megjegyezte, hogy nem a szenzációt kereső vagy túlzottan erős bírálatot, esetleg a szarkasztikus stílust képviseli, sokkal inkább a jól tájékozott, figyelmes riporter benyomását kelti az olvasóban, aki rendkívüli módon tiszteli a riportalanyok véleményét és érzéseit.¹² A napi aktualitások körét képes meghaladni azzal is, hogy az ember sajátos hitvallásával, életfelfogásával együtt érdekli, a felvázolt sorshelyzetek pedig a modern társadalmakban lezajló gyors átalakulásról és az ezzel összefüggő negatív folyamatokról is sokat elmondanak. Így nem érvényes teljes mértékben Németh István publicisztikájára, hogy nosztalgikus faluképeit a mindenkori megszépítés igénye jellemzi, hiszen vidéki országjárása során számos olyan jelenséggel találkozik, amelyek éppen az ősi települések átalakulását, régi értékeinek eltűnését mutatják, miközben nem törekszik arra, hogy számottevően megszépítse a valóságot. Különösen jellemző ez a hozzáállás azokra a riportokra, ahol a megszólított emberek néhány szóval vagy mondattal vázolják fel rendkívül viszontagságos sorsukat, életkörülményeiket, ezt többnyire csendes beletörődéssel,

illetve az elfogadás szándékával teszik. Például megfigyelhető, hogy drávaszögi vagy szlavóniai témájú írásaiban – a nosztalgikus hangvétel ellenére – viszonylag nagy teret kapnak a modernizáció természetes velejáróiként említett elvándorlás, nyelvvesztés és egykezés jelenségei, ezzel is érzékeltetve a vidéki élet mélyén zajló társadalmi és történelmi folyamatokat.

NÉMETH ISTVÁN DRÁVASZÖGI RIPIORTJAI: KÖZELÍTÉSEK

Németh István több hírlapi beszámolója és helyszíni tudósítása foglalkozott a horvátországi magyarság életkörülményeivel, történelmi helyzetével, jövőbeli kilátásaival. A műfaj számos változatához kötődik néhány jellemző élethelyzet, személyes sors megörökítése, amely hozzájárult a táj és a vidék emberének teljesebb megismeréséhez. A Baranyai trió című írása például jól szemlélteti azt az alkotómódszert, amely vidéki tudósításai során készített jegyzeteinek háttérét adja. Ezek az újságírói noteszek – amelyek mindig nála voltak – őrzik azokat az emlékezetes gesztusokat, szavakat, félmondatokat és életbölcsségeket, amelyek később a riportok legfontosabb mondanivalóját alkotják.¹³ Számos emlékezetes pillanat meglétét rögzítik ezek a személyes vallomásoknak nevezett beszédtrövedékek, amelyek általában ismeretlen, egyszerű falusi emberek gondolatainak és érzéseinek lenyomatai, olyanoké, akiket Németh István „aranyshájú”-nak nevezett. Néhány évtized távlatából éppen az átéltekhez kötődő emlékezetes mozzanatok alkotják a feljegyzések lényegi mondanivalóját. Az említett drávaszögi tudósítás az emlékek felidézése mellett ezúttal is fontos társadalmi üzenetet közvetít, hiszen néhány jellegzetes mozzanat is elég ahhoz, hogy felvillantsa egy háromtagú baranyai zenekar történetét, akiknek a zenegépek megjelenésével a modern technika vívmányaival kellett jelképesen megküzdeniük. Ezt a zenészeket fenyegető veszélyt világítja meg kiválóan az érzékletes megjegyzés: „Itt is beleszegtek a kenyérünkbe”, amit szerző a zenekar egyik tagjának tulajdonít, és amelyet beszélgetőtársai gondolatait idézve óvott meg a feledéstől¹⁴. Számos ilyen tanulságos gondolatból, emléktöredékből épülnek fel a riportok, amelyek egy társas kisvilág autentikus jellemzésére vállalkoznak. Németh István – mint a vele készített interjúk is bizonyítják – különösen szeretett olyan emberekkel beszélgetni, akik egyszerűségük ellenére gazdag kifejezőkészséggel rendelkeztek. Írásaiban elsősorban arra törekszik, hogy néhány jellemző gondolat, szófordulat segítségével megidézze beszélgetőtársai alakját, illetve a vidék sajátos hangulatát, atmoszféráját.

Drávaszögi és szlavóniai tartózkodása alatt szerzett tapasztalatait felsorolva Németh István megállapítja, hogy a táj különleges szépsége nem hasonlítható a vajdaságihoz. „Ám nemcsak a táj, az emberek »mássága« is szembetűnő” – összegzi megfigyeléseit. „A csend kifejezőbb, nagyobb, ijesztőbb, mint nálunk.

Ezt a Kodolányi művekből vonatkoztattam, és meglepődtem, amikor csakugyan tapasztaltam. Baranya számomra lelkiismereti kérdés. Nemcsak Baranyai Júlia és az új balladáskönyv nyomán kellene ismernem, hanem ott bekötött szemmel is el kellene igazodnom. Ha erre a vidékre gondolok, először az olyan fogalmak törekednek be a tudatomba, hogy táj, bor, hal, 150 éves öreg házak, szép faragott ládák, faragott verandaoszlopok, és csak ezután következnek az emberek. Mindahányszor elébem villan a laskói gyönyörű templom, szinte világít, ragyog, erre asszociálok elsősorban és nem emberarcok, sorsok ugranak be a képzeletembe, holott az emberekkel teremtett kapcsolatokra kellene gondolnom elsősorban.”¹⁵ A külső történéseket többnyire mellőzik a riportok, és inkább egy-egy állapotrajz, sokat sejtető mozzanatot, közérzeti benyomás köré épül fel a történet. Németh István Gólyamese című írása is a táj, a vidék sajátos karakterét mutatja be. Ebben arról ír, hogy már gyermekkorában is meglehetősen ritka látvány volt ez a madár, és jelenléte eseményszámba ment, amikor a falu felett megjelent. A vándormadarak látványa a tudósítás helyszínén, a Kopácsi-rét közelében, ahol nagyon szívesen időzött – felidézi benne a népszerű magyar mondókát: „gólyát látok, szeplőt hányok”, majd elégedetten állapítja meg, hogy Drávaszögben a házak kéményein számos gólyafészket látott.¹⁶ Az írásból egyszerre bontakozik ki a szerző kitűnő helyismerete és az a fajta publicisztikai érdeklődés, amely a természeti jelenségek hátterére, a helyiek véleményére, valamint az ehhez kapcsolódó hiedelmekre és népszokásokra is kiterjed. Megjegyzi például, hogy azon a reggelen, amikor a faluban járt, a gólyák még ott kelepeltek a házakon, egy nappal később azonban már elköltöztek. Ennek a váratlan eseménynek a magyarázatát abban a népi megfigyelésben találja, hogy Szent Bertalan éjszakáján az utolsó gólya is elhagyja a vidéket, és a következő nap reggelén, Szent Lajos napján már egy sem marad belőlük. Ezúttal is pontosan ez történik, és a határnap után már nem látott több vándormadarat a faluban. Az élménybeszámoló végén a gólyák távozása nyomán támadt ürre utal, a csendre, amely a falura telepedett. Ezt az emléket, a hely sajátos hangulatát viszi magával a szerző, amikor hazafelé tartva a Duna felett még egyszer viszontlátja a madarakat, akik mintha egyik társukra vagy éppen rá vártak volna, még egy tiszteletkört tesznek a folyó felett. Ezzel is kiemeli a gólya jelképes szerepét a Duna és a Dráva által közrefogott terület, a Drávaszög életében, amely Európa egyik legnagyobb sűrűségű gólyák lakta térsége, és mindmáig a vándormadarak költözésének egyik meghatározó útvonala.¹⁷

A vidék szellemiségét, múltját és hagyományait felidéző írások közül kiemelkedik A római téglá című, személyes hangvételű írás. A szöveg érdekessége, hogy a *Magyar Szó* napilap hasábjain jelent meg, azon az oldalon, ahol a vidék híres pedagógusának, néprajztudósának halálhíre olvasható, így a szöveg csendes visszaemlékezésként is értelmezhető a nemrég elhunyt pedagógusról. Gyakran találkozhatott a vidéket felkereső utazó a vendégszerető tanárnővel, aki arról is ismert volt, hogy

Csúzán, a Deák-szurdokban a táj néprajzi hagyományait bemutató gyűjteményt hozott létre.¹⁸ Talán éppen ezért vált fontossá Németh István számára a Tanárnő alakja, mert hozzá hasonlóan a szolgálat embere volt, és mindig közösségben gondolkodott.

Baranyai Júlia életét a helyi kultúra, néphagyományok és tárgyi emlékek megőrzésének szentelte. Kedves, törekény alkatú nőként jelenik meg a riportban, aki szerény, léckerítéssel övezett házában magányosan élt, mégis mindig szeretettel fogadta látogatóit borral, diólikörrel és apró teasüteménnyel. Németh István ezt írja visszaemlékezésében: „Ő maga volt a Baranya. Senki mást semmivel sem tudnék annyira azonosítani, mint őt magát Vörösmarttal, Kopáccsal, Laskóval, Sepével. Ment, mendegélt előre a kicsi asszony s bevilágította a maga mögött hagyott örvényeket. Ha már nem volt vagy nemigen volt mibe kapaszkodni most, a szikkadó jelenben, fölragyogtatta a múltat, bizonyára azért, hogy erőt gyűjtsenek belőle azok, akik a lámpát tovább akarják vinni.”¹⁹ A Tanárnő tanítványaival együtt járta a falvakat, néprajzi tárgyakat, dokumentumokat, egyházi emlékeket mentett meg, amelyek közül kiemelkedik Ács Gedeon, Kossuth papjának levelesládája. Ifjúságát Boszniában töltötte tanítóként. Visszatérése után szembesült a vidék fokozatos elnéptelenedésével: főleg Dél-Baranyában a „többsincs gyerek” elnevezéssel, amellyel az egykézés szokására utaltak ezen a vidéken. A Vörösmarti Tájmuzeum (Baranyai Júlia Bormúzeum és Tájház) alapítása Baranyai Júlia nagy álma volt. A múzeumi gyűjtemény először a Deák-szurdok egyik nedves prэшházában kapott helyet, ahol tanítványai segítségével alakította át a település egyik portáján álló épületet önálló helyismereti gyűjteménnyé. A kiállítást mindenekelőtt a gazdag néprajzi emlékek tették különlegessé: a népviselet, a kegytárgyak és a népművészeti alkotások, amelyek a régió történelmét mutatják be. A Deák-szurdok Vörösmart hegyének tövében húzódik, szűk prэшházakkal, ahol Baranyai Júlia gyűjteménye először otthonra lett. Nevét a régi iskolájának diákjairól kapta, akik gyakran tették meg a Várhegyre vezető utat.²⁰ Baranyai Júlia is onnan hozott római téglákat a múzeum verandájára, és Németh Istvánnak is ajándékozott belőlük. A régmúlt értékes darabja Németh István írásában olyan kincs, amely leginkább kifejezi a baranyai település különleges atmoszféráját – a szűk kis ösvényt övező pincék és prэшházak csendjét –, amely hazatérve is elkísérte a tudósítót.²¹

Németh István *Magyar Szóban* közölt írásai, amelyek a hétvégi mellékletben jelentek meg, külön kötetben kaptak helyet. A vasárnapi írásoknak nevezett riportok, hírlapi beszámolók és tudósítások²² között találhatók az író, publicista délszláv háború idején keletkezett munkái, köztük olyanok is, amelyek a szerb megszállás alatt élő drávaszögi, szlavóniai települések életét mutatják be. Ezek különlegessége, hogy újvidéki tudósítóként Németh István bejuthatott erre a külvilág számára meglehetősen elzárt területre, ahol átmenetileg szerb közigazgatást vezettek be a

szomszédos, magyarok lakta vidéken. A szereplők és a település nevének titokban tartása a tudósítások jelentős részében a körülmények miatt érthető, hiszen a szerző nyilvánvalóan nem akarta veszélybe sodorni őszintén nyilatkozó beszélgetőtársait, amely az adott történelmi helyzetben a falu, de akár az egész vidék állapotára is jellemző volt. A Szőlőhegy, kapálatlan című írás egy meg nem nevezett baranyai település lakóit mutatja be, ezúttal egy idősebb embert és annak unokáját. Ők is, mint Németh István egykori legkedvesebb beszélgetőtársai, olyan egyszerű emberek, akiknek életét, sorsát mindennapi örömek, boldogságok és boldogtalanságok formálják. A spontán módon kialakuló párbeszéd remekül érzékelteti, hogyan avatkoznak be kényszerűen a külső körülmények a nyilatkozók életébe, és ezzel őszinte helyzetértékelésre, valamint közösségi vélemény kimondására ösztönzik őket. Ugyanakkor a rövid jelenetsor a felszín alatt zajló lelki történeteket, és ezek mélyén rejlő közösségi, társadalmi összefüggéseket is felvillantja.²³ Mivel a külső események utalásszerűek és hiányosak, a hangsúly itt is a gondolati elemekre, valamint a különös vidéki hangulat megidézésére helyeződik át.

A lakóházak udvara kiemelkedő helyszíne a vidéki találkozásoknak, Németh István hírlapi írásainak egyik jelképes tere²⁴: itt többnyire akkor fogadják szívesen az arra járó újságírókat, ha nem kerül szóba a politika. A falusi porta a vidéki életkép természetes helyszínévént jelenik meg, annál is inkább, mert a megszállt területen a belső udvar nyújtotta látszólagos védettség és a névtelenség is segíti a személyes megnyilvánulások folyamatosságát. A riportban ezúttal is nagy szerepet kapnak a rövid, egy-két mondatos dialógusok, melyek a történet meditatív pillanatait készítik elő. A kislánnyal folytatott közvetlen hangvételű beszélgetésből váratlanul kiderül, hogy az új hatalmi helyzetben megváltozott az iskolai tananyag és a földrajzórakon most Szerbia domborzati viszonyainak jellemzőit kell megtanulniuk a gyerekeknek a helyi ismeretek helyett. Az írás ezt az idegen szemléletű térhódítást a sokatmondó csenddel, az elhallgatással kapcsolja össze, hiszen éppen a helyi földrajzi ismeretek rögtönzött átalakítása, az ideológiai tartalmú tananyag bevezetése miatt kap a kislány gyengébb osztályzatot a különben színjeles bizonyítványában. A riport másik megszólalója a tulajdonképpeni házigazda, a kislány nagyapja, akitől megtudjuk, hogy a beszélgetés idején már javában zajlik a vidék egyik legfontosabb eseménye, az őszi szüret a közeli szőlőhegyen. A szó itt is gyorsan az élet alapvető körülményeire terelődik, és arra a kérdésre, hogy mi a legszebb dolog a világon, a megkérdezett először a kisunokáját, majd a szőlőhegyet említi. Ezzel a válasszal nyilvánvalóan azonosul a kérdező is, amikor megjegyzi, hogy a szőlősorok mintha fölfelé kapaszkodnának a domboldalon, ahogyan ezt a helyiek szépérzéke megkívánja. Ugyanakkor ez a záró mozzanat azt is sejteti, hogy a legfontosabbnak tekintett közösségi érték veszélybe került: a szőlőhegy egy részét ugyanis nem művelték meg, kapálatlan maradt, ami a helyi gazdát bizonyos hiányérzettel tölti el.

Erre a vasárnapinak nevezett drávaszögi írásra is – amely a baranyai település bemutatására épül – az egyszerű, nyugodt, ám gondolatilag gazdag történetmesélés jellemző. A cselekmény szintjén látszólag alig történik érdemi előrehaladás a riport során, ám egy sokat sejtető közlés vagy hirtelen felismerés nyomán minden megváltozik, és az a benyomás keletkezik, hogy a riportert anélkül, hogy megoldást talált volna a település lakóinak problémáira, más szemszögből kezdi látni a világot. A rendkívül meggyőző és lélektanilag is hiteles beszámoló egy kis település intellektuális értékeit mutatja be, ahol a gondolati mélység legalább olyan fontos, mint a szorgalom és a kétkezi munka becsülete. A szöveg így a nehéz történelmi időkben kialakult helyzet együttérző megítélésére és bölcs mérlegelésére utal, amely az író dél-baranyai riportjainak is lényeges üzenete.

ÖSSZEGZÉS

Németh István drávaszögi témájú írásai olyan társadalmi-közéleti szerepfelfogást tükröznek, amelyet tudatosan vállalt, hiszen elsősorban a periférián élő, nehéz sorsú emberek hangját szerette volna közvetíteni a szépirodalom, a publicisztika és a dokumentarista próza eszközeivel. Kiegyensúlyozott fellépése, megnyugtató hangvétele nemcsak beszélgetőtársaira volt hatással, hanem évtizedeken át az olvasók számára biztos pontot jelentett a vajdasági napilap hasábjain, amelynek állandó munkatársa volt. Alkotói hozzáállását a biztonságkeresés és a stabilitásvágy jellemezte, miközben érzékenyen rögzítette a társadalmi és közösségi válságjeleket, problémákat, és ezeknek gyakran hangot is adott. Főként a kis települések közösségei álltak érdeklődése középpontjában,²⁵ amelyeket az élet és a történelem is megtépzott, ám szívósságuk és kitartásuk révén mégis megmaradtak. A róluk szóló tudósításokat a közösségi értékteremtés lehetőségének tekintette, miközben megértéssel és jóindulattal közelített a vidék és a helyi emberek problémáihoz – nemcsak szűkebb pátriájában, hanem a drávaszögi magyarság lakta településeken is –, ahol lelkiismeretesen és kitartóan dolgozott a vidék szolgálatában. Hírlapi írásaival jelentősen hozzájárult a délvidéki települések szellemi arculatának teljesebb megismeréséhez, és a több évtizedes vidékjárása során szerzett tapasztalatait, kiváló település- és emberismeretét tükröző írásai még ma is értékes forrásként szolgálnak a peremvidék múltját feltáró kutatások számára.

A tanulmány a Research Project on the Next Generation EU Recovery and Resilience Mechanism 581-UNIOS-67 (ITDOS) számú kutatási projekt keretében készült.

JEGYZETEK

- 1 Vajda Gábor: *Szürke fókuszpontok*. Magyar Szó, XXXIX. évf. 1982. szeptember 25. 17.
- 2 Gerold László: *Utószó*. In: Németh István: *Zsebtükör. Kéthasábos írások*. Forum Kiadó, Újvidék, 1973. 357–365. 358. (a továbbiakban: Gerold, 1973.)
- 3 Gerold, 1973. 361.
- 4 Turi Tibor: *Porszememberek. Interjú a Híd-díjas Németh Istvánnal*. Magyar Szó, XLIII. évf. 1986. március 22. 19.
- 5 Bori Imre: *Líra egy újságghasábon. Németh István kisprózájáról*. Magyar Szó, XXXIII. évf. 1976. december 4. 12. (a továbbiakban Bori, 1976.)
- 6 Bori, 1976. 12.
- 7 Phelan, James: *Reading the american novel 1920–2010*. Columbus, Ohio, 2013. 7. (a továbbiakban Phelan, 2013.)
- 8 Phelan, 2013. 24.
- 9 Tóth Ágota: *Kísérlet Németh István publicisztikai írásainak 21. századi értelmezésére*. Híd, LXXXIV. évf. (2020) 5. sz. 98–115. 100–101. (a továbbiakban: Tóth, 2020.)
- 10 Tóth, 2020. 105.
- 11 Tóth, 2020. 108–109.
- 12 Gerold, 1973. 362.
- 13 Németh István: *Díszudvar. Jegyzetek és vallomások*. Forum Kiadó, Újvidék. 1989. 29. (a továbbiakban: Németh, 1989.)
- 14 Németh, 1989. 30.
- 15 Loboda, 1980. 8.
- 16 Németh István: *Gólyamese*. Dolgozók, XXXIV. évf. 1982. szeptember 2. 5.
- 17 Kalinka Tamás: *Terra nullius, a Duna földje*. Napút (PDF-verzió), 132. (http://www.naputononline.hu/wp-content/uploads/2019/07/Kalinka-Tams_Terra-nullius.pdf, letöltés: 2026. január 5.)
- 18 Tüskés Tibor: *Ki folytatja tovább? Búcsú Baranyai Júliától*. Magyar Szó, XXXIX. évf. 1982. március 15. 14.
- 19 Németh István: *A római téglá*. Magyar Szó, XXXIX. évf. 1982. március 15. 14.
- 20 Lábadi Károly: *Istennek hajlékai a Drávaszögben*. Ráday Gyűjtemény, Budapest, 1994. 7.
- 21 Baranyai Júlia *Vízbe vesző nyomokon* című kötete, amely a Drávaszög történetének fejezeteit dolgozza fel, Németh István kedvenc irodalmi forrásai közé tartozik. A könyv részletesen foglalkozik a drávaszögi települések régmúltjával, beleértve a római kori leleteket és eseményeket. Műfaja szerint útirajzként is olvasható a régió gazdag múltjáról, kultúrájáról és nevezetes alakjairól.
- 22 Németh István: *Jegykendő. Vasárnapi írások 1984–1994*. Forum Kiadó, Újvidék, 1995.
- 23 L. erről Bori Imre tanulmányát: *Faluvége és a külváros között. Németh István: Egy ember ül az udvaron*. Híd, XXIV. évf. (1960) 3. sz. 234–239. (a továbbiakban: Bori, 1960.)
- 24 Bori, 1960. 235.
- 25 Bányai János: *Tiszta tükör. Németh István: Zsebtükör*. Magyar Szó, XXIX. évf. 1973. október 20. 12.